

Krystýnek, Jiří

[Helsztyński, Stanisław. Przybyszewski]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1961, vol. 10, iss. D8, pp. 189-191

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107462>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

jsou ku prospěchu věci někde citovány dopisy vědných dramatiků (např. V. Mrštík, Fr. Langer) interprete jejich postav.

Knižka je uvedena bezobsažnou předmluvou Evy Soukupové a doprovází ji velmi cenná i na postřehy bohatá studie Vladimíra Müllera o díle Leopoldy Dostálové (dobře je v ní zdůrazněn vztah tvorby L. Dostálové k tvorbě obou jejich manželů, podnětné je srovnání herečky s E. Vojanem a správně jsou vyzvednuty zásluhy Dostálové o zrod některých českých dramát). Třicetistránková obrazová příloha vcelku případně dokládá hereckou činnost Dostálové. Cenný je také soupis repertoáru a literatury předmětu, který pořídil Vl. Müller.

Knihu Leopoldy Dostálové odkládáme s jistým zklamáním a s lítostí nad skoupou střídmostí a strohou věcností mnohovědoucí autorky.

Artur Závodský

Stanisław Helsztyński, *Przybyszewski*. (Kraków 1958, Wydawnictwo Literackie, str. 520, 12 ilustrací v textu).

Stanisław Helsztyński je dnes, po smrti Boye-Želeňského, nejlepším znalcem pohnutých životních osudů proslulého polského dekadenta Stanisława Przybyszewského, v nichž až donedávna bylo též mnoho záhadného, temného, nevyjasněného. Helsztyńskému se již v dřívějších pracích podařilo ledacos z toho nově osvětlit a vysvětlit.¹ Přestože je svým odborným vzděláním i převahou svých literárněvědných prací anglista, zabývá se Helsztyński systematickým studiem života i díla Stanisława Przybyszewského již po řadu let, při čemž je jeho pozornost soustředěna především k životním osudům Przybyszewského, které jsou daleko zajímavější, pozoruhodnější i literárněhistoricky významnější než vlastní literární dílo Przybyszewského.

Poprvé se Helsztyński s Przybyszewským osobně setkal roku 1916 jako posluchač anglistiky na mnichovské universitě; již tehdy prý Przybyszewski prorokoval, že Helsztyński napíše jednou o něm monografii. Helsztyński tehdy však ještě, jak sám doznává, na to nepomyšlel. Výstřední osobnost Przybyszewského ho sice nemálo zaujala, avšak k silně problematickým hodnotám jeho díla měl vždy výhrady. Teprve po smrti Przybyszewského a jeho druhé ženy Jadwigy r. 1927 začal se Helsztyński vážně zabývat myšlenkou na velikou monografii o Przybyszewském a v r. 1931, po návratu z cesty po místech těsně spjatých s Przybyszewského životem, působením a smrtí (Łojew, Góra), přikročil ke sbírání materiálu. Zamýšlel se opřít především o neobyčejně zajímavý dokumentární materiál v rozsáhlé korespondenci Przybyszewského, roztroušené po značné části Evropy, zvláště ovšem v Polsku, Německu, Československu a Norsku. Jen nepatrně a velmi obezřele čerpá Helsztyński z Przybyszewského vzpomínek *Moi współczesni*, oné „labutí písně mytomana“, jak je sám výstižně nazval. Na několika drastických případech velkých mystifikací prokázal jejich zásadní nespolehlivost a na příkladu francouzského slavisty Maxima Hermana, autora velké monografie o Przybyszewském,² doložil, jak mohou dezorientovat i seriózního badatele, jestliže jim příliš uvěří. Helsztyński zdůrazňuje, že stejně jako všechny ostatní projevy Przybyszewského o sobě (i jeho vlastních listů používal Helsztyński kriticky a opatrně) vyznačují se i jeho vzpomínky — ve zvýšené ještě míře — samochválou, heroizací sebe samého a překrucováním faktů. „Wszystkie mity, którymi Przybyszewski jak dymną zasłona otaczał się w poprzednich wynurzeniach osobistych, zgeściły się tutaj w obłok, zza którego pragnie błyskać jak Jahwe na górze Synaj“ (str. 457). Ostatně již Boy-Želeński, jeden z nejlepších osobních známých Przybyszewského a znalců jeho osobnosti i díla, uvádí případ jedné jeho velké literární mystifikace ještě z doby pobytu v Německu a poznamenává, že lékař, který byl obětí one mystifikace, označil Przybyszewského za „typického mytomana“. (Boy-Želeński, *Ludzie żywi*, Warszawa 1928, 245.)

Po poradě s prof. Adamem Czartkowským, sekretářem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki v Gdańsku, rozvrhl si Helsztyński práci na dvě etapy: nejdříve vydání pokud možná úplné korespondence Przybyszewského, potom zpracování vlastní monografie. Ještě před II. světovou válkou vyšly v edici Helsztyńského Przybyszewského *Listy* (sv. 1. — Warszawa 1937, sv. 2. — Warszawa 1938). Tisk svazku třetího byl r. 1939 přerván vypuknutím války. Zachoval se pouze jeden korekturní otisk, podle něhož byl pak 3. svazek *Listů* vydán teprve r. 1954 nákladem Ossolinea ve Wrocławu. Dohromady obsáhla tato impozantní sbírka téměř 1800 dopisů, obsahujících v podstatné části pozoruhodný a cenný pramenný materiál k poznání společenské a literární situace v období tzv. *Młode Polsko*. Vysoko je nutno hodnotit neobyčejně obtížnou, zdlouhavou a houževnatou práci Helsztyńského i jeho manželky, polonistky Aleksandry Janiny z Polskich, kterou

¹ Před druhou světovou válkou vydal Helsztyński o Przybyszewském knižní práce *Przybyszewski w Niemczech* (1935), *Postawa Przybyszewskiego wobec Wielkopolski* (1936) a asi 15 článků časopiseckých.

² S. Przybyszewski. *Un sataniste polonais* (de 1868 à 1900), Paris 1939, str. 464.

výžadovalo shromáždění a zpracování Przybyszewského korespondence. Rovněž při konečné redakci nynější monografie měla Helsztyňského choť jako obyvatelka Inowrocławí a Kujaw a znalkyně života a díla obou nejznámějších kujavských spisovatelů, Przybyszewského a Kasprowicze, významný podíl.

Naskýtá se ovšem otázka, zda se vůbec vyplatí dlouholetá klopotná práce se sbíráním a zpracováním materiálu a s koncipováním obsáhlé podrobné monografie o autoru, jehož dílo sice ve své době zazářilo oslnivě prudkým leskem, avšak brzy pohaslo a dnes je již věcí právem zcela zapadlou a téměř zapomenutou, ačkoliv od smrti autora uplynulo jen něco málo přes třicet let. Již Marian Szyjkowski ve své poslední, posmrtně vydané práci *Stanisław Przybyszewski w Czechach* správně poznamenal: „Zdiś nikt nie czyta w Czechach Karáska, tak samo jak dawno przestano zajmowac się w Polsce »nagą duszą« Przybyszewskiego.”³

Přát monografii o autoru takto odbytem vypadá na první pohled jako úkol velmi nevděčný a zdánlivě i zbytečný. Avšak osobnost Przybyszewského bez ohledu na jepičí život a pochybné hodnoty jeho výstředních dekadentních prací i jeho slabošský osobní charakter je literárněhistoricky velmi zajímavá. Je příznačná pro jednu pozoruhodnou, i když z převážné části regresivní odnož polské literatury v devadesátých letech minulého století a v období okolo první světové války a má důležitou úlohu v polsko-českých literárních vztazích na přelomu dvou století. Žádný badatel, který se zabývá polsko-českými literárními vztahy na konci 19. a na počátku 20. století, nemůže osobnost Przybyszewského nechat bez povšimnutí. Z toho důvodu zejména nás Čechy zvláštní, podivínská postava Przybyszewského dosud živě zajímá, a to tím více, že v oněch nemnohých českých pracích, které se o Przybyszewském nebo o jeho díle zmiňují, je osobnost polského satanisty stále ještě předena jistým nimbem záhadnosti a tajemnosti, který zcela nerozptýlil ani Magnuszewski,⁴ ani Szykowski ve zmíněné již studii, neboť oba se zaměřili především na vztahy Przybyszewského k Čechám a na ohlas jeho díla v české literatuře.

Teprve Helsztyňski, který se soustředil hlavně na neklidný a bouřlivý život Przybyszewského, vnesl plně jasno do mnoha dosud záhadných věcí, událostí a osudů okolo Przybyszewského, když důsledně a rozhodně, ač s plným taktem k zesnulému spisovateli demaskoval četné mystifikace, jimiž Przybyszewského obklopili nejen jeho cititelé, ale kterými se obklopil především Przybyszewski sám. Helsztyňski se snaží podat obraz Przybyszewského takového, jaký skutečně byl. V mnoha partiích knihy se tak polský satanista objeví v celé své fyzické i morální ubohosti jako notorický piják, věrolomník, slaboch a zbabělec, který nelítostně opouští své družky a ženy, matky svých dětí (Martu Foerderovou, Dagny Juelovou, Anielu Pajkównou), jakmile ho přestaly zajímat; vchnav je do neradostných, v prvních dvou případech dokonce tragických konců, ještě je pak padoušsky pomlouval. A jestliže neopustil také svou druhou legitimní choť Jadwigu, kterou odloudil příteli Janu Kasprowiczovi, ač k tomu měl sto chuti, bylo to jen proto, že energická paní Jadwiga, pozdě poznavši svůj omyl, držela nestálého manžela pevně ve svých rukou. Přestože se Helsztyňski nikterak nesnaží Przybyszewského odsuzovat, působí samotná fakta svou drastickou realitou otfesněji než sebeostřejší kritika nebo seberozhořčenější odsudek. Helsztyňski však poctivě vyzdvihl i klady Przybyszewského, tak např. jeho pokrokovou novinářskou činnost z mládí, jeho srdečné přátelský a upřímně obdivný vztah k Čechům, jeho oddanou a horoucí lásku k nemanželské dceři Stanislawě. Záslužně přitom ukázal Przybyszewského i z mnohé stránky málo dnes již známé také v samotném Polsku, zejména např. když zhodnotil činnost Przybyszewského jako hlavního redaktora polského berlínského dělnického týdeníku *Gazeta Robotnicza*, který Przybyszewski redigoval ještě jako posluchač medicíny v letech 1890—1892.

Przybyszewski pochopitelně nebyl marxista; nebylo to ani možné u obdivovatele a žáka Nietzschova, vyhraněného individualisty a dekadenta, který právě tehdy napsal a vydal první část svých studií *Zur Psychologie des Individuums* pod názvem *Chopin und Nietzsche* (napsáno v r. 1891, vyšlo r. 1892) a který brzy nato napsal i své první výstřední literární práce *Totemme* a *Wigilien*, které jsou pravou kvintesencí dekadentismu. Jestliže přesto ve svých politických článcích z té doby přejímal mnoho z Marxe a Engelse (někdy je přímo citoval), je to především jen dalším dokladem jeho myšlenkové nepevnosti, kolísavosti a rozháranosti, která se projevovala v jeho názorech i literárních projevech po celý život. Przybyszewského pozdější úplné zabřednutí do šarlatánského okultismu, satanismu, černé magie a mysticismu, jeho přednášky o čarování, čarodějnicích a životě záhrobním v letech dvacátých a jeho až neuvěřitelná naivita, s jakou např. známou hebraistickou a staropražskou pověstí o golemovi bral zcela vážně jako skutečnost, nikoli jako legendu nebo fantazii, to vše dosvědčuje, že nikdy nebyl a nemohl být materialista. Přesto však jeho publicistická činnost, směřující k uvědomění dělnictva, zvláště slezského. k boji

³ Česko-polský sborník vědeckých prací II, Praha 1955, 394.

⁴ Józef Magnuszewski, *Stosunki literackie polsko-czeskie w końcu XIX i na początku XX wieku*, Wrocław 1951; tam zejména druhá část knihy na str. 105—173.

proti kapitalismu a vykořisťování, má charakter pokrokový. Je třeba kladně hodnotit zejména smělé útoky Przybyszewského proti klerikalismu i přímo proti hlavě katolicismu, římskému papeži. V tom smyslu vynívá i pojednání Helsztyńskiego, který Przybyszewského činnosti v polském dělnickém tisku věnuje speciální, dosti obsírnou kapitolu.

Velikou předností knihy Helsztyńskiego je věrné zpracování dokumentárního materiálu v plynulé populárně vědecké formě téměř beletristické. Bez zbytečného očerňování, ale také bez jakýchkoli příkras jsou podány místy až fantastické životní osudy proslulého satanisty, neapřavitelného bohéma a výtržníka. Kniha tak splňuje vynikajícím způsobem dva různé úkoly: 1. poučavou formou, bližící se místy až k zdařilému životopisnému románu, seznamuje širší okruh zájemců s biografii Przybyszewského, kterou poprvé podává v úplnosti, zbavenou všech falešných glorifikací a ikonizací, s vysvětlením dosavadních záhad; 2. literárněvědnému odborníkovi poskytuje podrobný ucelený obraz života Przybyszewského s obsírným vylíčením rodinného i krajinného prostředí, v němž mladý Stanislav vyrostl.

Je pravda, že literárnímu badateli je určeno především již zmíněné třísvazkové vydání Przybyszewského korespondence. Chce-li však získat v celistvosti obraz autorova života z kaleidoskopu dopisového materiálu, musí si jej namáhavě vybrat a sestavit ze závažných částí téměř osmnácti set dopisů. Tuto neobyčejně klopotnou práci vykonal Helsztyński v nynějším monografii sám a kromě toho doplnil materiál z korespondence mnoha dalšími údaji z literatury, novinových a časopiseckých článků i z vlastní zkušenosti a vlastních znalostí tak, jak by to dnes sotva mohl učinit někdo jiný. Helsztyńskiego znalost literatury i pramenného materiálu o Przybyszewském je obdivuhodná a dnes, myslím, i v polské literární vědě zcela ojedinělá.

Z českého hlediska neuspokojuje jedině poměrně malá pozornost, věnovaná vztahům Przybyszewského k Čechům. Dvě nepřilíhající obsírné kapitoly (Arnošt Procházka, *herold slawy w Czechach*, str. 167—177; *Czechy po raz wtóry — Jiří Karásek ze Lvovic*, str. 446—452) ani svým zevním rozsahem proporcionálně k celému objemu knihy neodpovídají významu polsko-českých vztahů a zájmů v souvislosti s Przybyszewským. Je ovšem pravda, že vztahům Przybyszewského k Čechům jsou věnovány již zmíněné speciální studie Józefa Magnuszewského a Mariana Szykowského, avšak Magnuszewski je zaměřen pochopitelně více na fakta literární než biografická a pozoruhodná a materiálově bohatá práce Szykowského trpí značně kusým poznámkovým aparátem, takže cena mnohých velmi zajímavých údajů a citátů je snížena tím, že není uveden jejich přesný pramen. Proto ani tyto dvě rozsáhlé studie⁵ nevysvětlují plně všechny okolnosti Przybyszewského styků s českým prostředím.

Tím více je nutno litovat, že ani Helsztyński, který jinak sleduje Przybyszewského život velmi podrobně, nevěnoval přímým osobním kontaktům Przybyszewského s českým prostředím vždy pozornost v té míře, jak by toho zasluhovaly a vyžadovaly. Tak např. o prvním pobytu Przybyszewského v Praze v lednu 1908, literárněhistoricky i pro Przybyszewského osobně významném, má jen krátkou, letmou zmínku na str. 314. V těchto partiích doplňuje knihu Helsztyńskiego vhodně, i když ne vždy zcela přesně a ne vždy s patřičnými doklady, uvedená již rozsáhlá studie Szykowského.

Přes tyto drobné disproporce, kterým se při velikém objemu zpracovávaného materiálu pochopitelně nelze dost dobře vyhnout, je práce Helsztyńskiego dosud nejpodrobnější a nejspolehlivější monografií o Przybyszewském vůbec. Stylisticky vybroušenou, kompozičně vyváženou a logicky velmi dobře promyšlenou formou chronologicky utříděného a do charakteristických kapitol rozčleněného souvislého pojednání uvádí čtenáře přímo sugestivně do atmosféry nejen polské, ale vůbec středoevropské dekadence na přelomu dvou století. Nikterak nepředimenzovaný, ale postačující poznámkový a bibliografický materiál a zevrubný osobní rejstřík vybavuje knihu Helsztyńskiego základními náležitostmi vědecké práce. Přestože autor zamýšlel svou práci především jako knihu populárně vědeckou, stala se jeho kniha neobyčejně cenným zdrojem materiálu pro každého badatele, který se zabývá nejen Przybyszewským samým, ale i problematikou polské, české a německé dekadence, obdobím tzv. *Młode Polski* a polsko-českými nebo polsko-německými literárními vztahy na konci 19. a na počátku 20. století.

Jiří Krystýnek

Giacinto Spagnoletti, *Poesia italiana contemporanea (1909—1959)*. (Guanda 1959, stran 1003).

1909—1959: padesát let italské poezie od futuristického manifestu v pařížském *Figaru* (20. února 1909) až po *La terra impareggiabile* Salvatora Quasimoda z roku 1958, to je období, které zahrnuje tato antologie. Futurismus jako první projev protiklasicistické tendence představo-

⁵ Z Magnuszewského Helsztyński na dvou místech cituje, studii Szykowského však zřejmě — a to ke své škodě — nezná. Byl by mohl některé její náznaky a postřehy na základě svých mimořádných znalostí dokumentárního materiálu o Przybyszewském zevrubněji zpracovat, zpřesnit, doplnit nebo doložit.